

CRUCIULIȚE MEDIEVALE INEDITE, DIN DOBROGEA*

TUDOR PAPASIMA

Între vestigiile medievale timpurii din Dobrogea, recuperate atât prin investigații arheologice și recunoașteri de suprafață, cât și fortuit, o categorie importantă o reprezintă obiectele de cult, iar între acestea cruciulițele.

Însemnările de față intenționează a face cunoscute un număr de astfel de piese, până în prezent inedite. Este vorba de șapte cruciulițe, simple (1-3, 5 a) și duble-relicvar (4, 5 b-c), din bronz (1-4, 5 b-c) și plumb (5a), care provin, câte una, de la Capidava (1), Dervent (2), Dumbrăveni (3) și Limanu (4) și trei de la Păcuiul lui Soare (5 a-c) (Pl. I).

1. Capidava, sat Capidava, com. Topalu. L = 38,8 mm; l = 21,4 mm; inv. Muzeu Constanța (MC) = 39602, pl. II/1. Descoperită în anul 1991, în sectorul I, caroul (c.) L 58.

Cruciuliță simplă din bronz, cu captele lățite, pe una din fețele căreia este redată Crucificarea. În vreme ce detaliile feței lui Hristos sunt indistincte, se văd clar faldurile verticale ale vestmântului, lung până la pământ, degetele mâinilor și coafura. Pe cap a fost incizată, puțin excentric față de axul piesei, o cruce.

Piese asemănătoare, datate în prima jumătate a veacului al XI-lea, găsim la Dinogetia¹.

2. Dervent, sat Canlia, com. Lipnița L = 35,2 mm; l = 19,4 mm; inv. M.C. = 39603; pl. II/2. Descoperire întâmplătoare pare-se în cariera de piatră² de la poalele botului de deal care poartă atât o fortificație romană și romano-bizantină, cât și una din epoca medievală timpurie³.

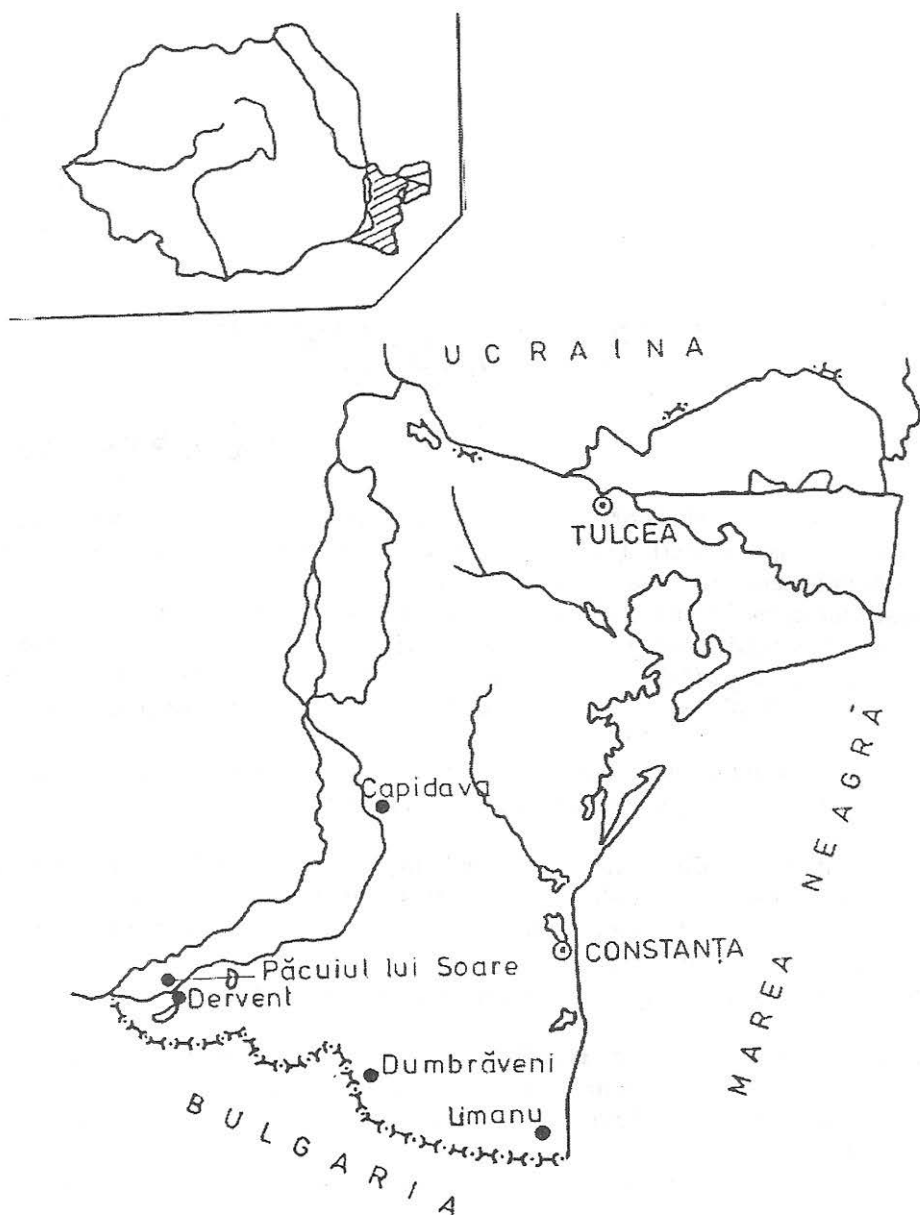
Piesa, din bronz, este simplă și are brațele lățite. Pe ea e redată, pe una din fețe,

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică: „Cultură și civilizație la Dunărea de Jos”. Călărași, 13-15 octombrie, 1977. Înainte de predarea sa la redacția revistei „Pontica” în luna august a anului 2000, textul a fost actualizat. Traducerea rezumatului, din românește în limba germană, a fost realizată de Angelika Tiedemann-Papasima.

1. Gh. Ștefan și colab., *Dinogetia, 1. Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța-Garvăn* (în cont. *Dinogetia, 1*), Buc., 1967, p. 357 și fig. 191/3-8 de la p. 359.

2. P. Diaconu și colab., *Materiale*, 8, 1962, p. 720; P. Diaconu, E. Zah, *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 454 (=Dacia, NS, 15, 1971, p. 294).

3. P. Diaconu și colab., *Loc. cit.*; P. Diaconu, N. Anghelescu, *Revmuz*, 5, 1968, p. 348-349.

Virgo Orans. Dacă întreg corpul personajului e închipuit frontal, sub poala vestmântului lung se remarcă cele două labe ale picioarelor care sunt orientate spre dreapta (stânga privitorului).

Și această piesă se datează în sec. al XI-lea și prezintă analogii cu o cruciuliță de la Păcuiul lui Soare⁴.

4. P. Diaconu, S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare, 2. Așezarea medievală (secolele XIII-XV (în cont. Păcui, 2), Buc. 1977, p. 126 și fig. 99/4 de la p. 127.*

3. Dumbrăveni, sat, com. L = 34,4 mm; l = 20,1 mm; inv. M.C. = 39604; pl. II/3. Descoperită în cursul săpăturilor arheologice prin care se investiga un complex monahal rupestru, în anul 1993.

Pe teritoriul acestei localități fusese identificat încă din anul 1981 un ansamblu rupestru dispus pe două nivele. Amenajările în stâncă cuprindeau o bisericuță, câteva morminte, o galerie-culoar, o încăpere de veghe (?) folosită și pentru iluminare naturală și aeraj, urme de alte încăperi. Bisericuța, aflată la nivelul superior, avea un plan simplu fiind compusă din altar, naos, pronaos și o încăpere cu contraabsidă⁵.

Pentru o serie de precizări, în vara anului 1992, la complexul rupestru dumbrăvean au fost organizate săpături care au continuat în aceeași perioadă a anului următor. S-au cercetat urmele unei alte bisericuțe (B2) de astă dată „semi-rupestră”, adică având ca perete septentrional roca vie, în vreme ce peretele opus era construit din pietre legate cu pământ. Acest nou lăcaș de cult, plasat la nivelul superior al ansamblului, era tot de plan dreptunghiular și era prevăzut spre E cu un altar absidat. În altar a fost investigat un mormânt (M4) de unde am adunat resturi osoase care aparțineau unui individ de sex masculin⁶. La E de M4 am dat peste urmele unui alt mormânt, M5, alături de cel înhumat descoperindu-se un bronz emis de împăratul Valentinian II (375-392)⁷. B 2 a fost datată preliminar în sec. IX-X d. Hr.⁸.

Au fost recuperate mai multe materiale arheologice între care o cruciuliță simplă din bronz turnat, decorată pe una din fețe, pare-se, cu Răstignirea (Iisus este schematic redat; pe pieptul său la punctul de joncțiune al brațelor crucii, se află plasat, parcă, un medalion supradimensionat cu o reprezentare greu de deslușit), în vreme ce reversul înfățișează pe Fecioara Maria în postură de orantă. Brațul orizontal al crucii pe care a pățimit Mântuitorul este redat și el pe piesă, iar conturul cruciuliței, pe fața repartizată lui Virgo Orans, este subliniată de o incizie liniară. Piesa a apărut în dreptul intrării în B2, la exterior.

Cruciulițele simple cu reprezentări pe ambele fețe, sunt prezente insolite atât în așezările medievale timpurii, cât și în cele din veacurile XIII-XV⁹.

4. Limanu, sat, com. L = 49,1 mm; 24,1 mm; pl. II/4. Piesa se află în colecția Ghicherie Caraivan din Constanța¹⁰. Descoperită pe malul nordic al lacului Limanu în perimetrul iazului 11 al Fermei piscicole.

Este o cruce relicvar din bronz, din care s-a păstrat doar o valvă. Pe aceasta se poate distinge Maica Domnului, cu mâinile îndoite din cot, care binecuvântează; palmele deschise ale personajului sunt orientate cu fețele înspre înainte. Câte o pereche de balamale apar la cele două capete ale brațului lung al piesei.

Obiectul se situează cronologic în veacul al XI-lea fiind frecvent întâlnit la Păcuiul lui Soare¹⁰ și la Dinogetia¹¹.

5. C. Chiriac, Pontica, 21-22, 1988-1989, p. 249-269.

6. Expertizarea antropologică a fost efectuată de cercetătorul ieșean Dan Botezatu.

7. T. Papasima, C. Chiriac, Pontica, 28-29, 1995-1996, p. 268, nr. 4.

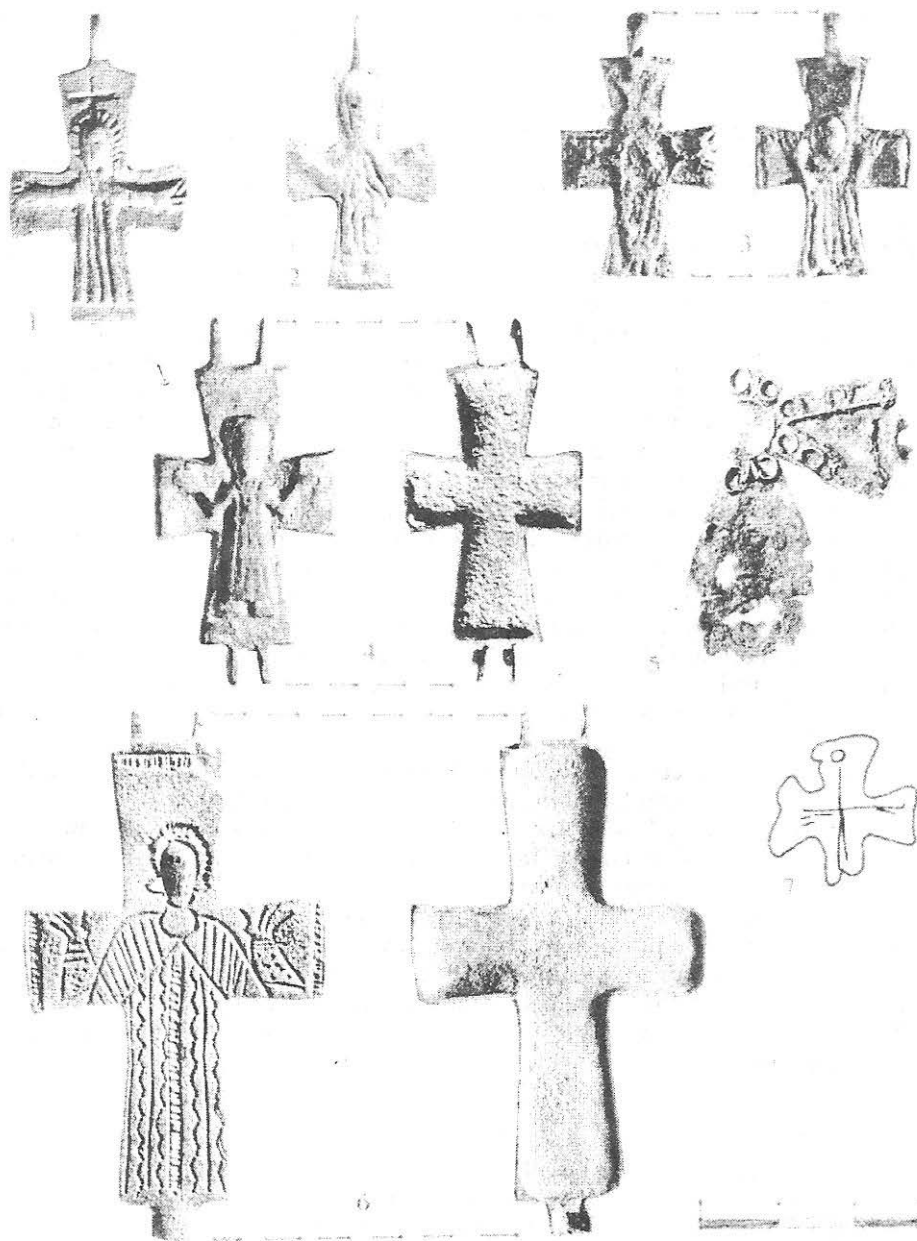
8. V. bibl. de până acum a ansamblului în *Ibidem*, p. 267, n. 2.

9. V. o astfel de piesă datată în veacurile XIII-XV, în *Păcui*, 2, p. 1431 și fig. 102/7a-b de la p. 132; pentru reprezentarea de pe avers v. eventual și *Dinogetia*, 1, p. 358 și fig. 191/15 de la p. 359 - cruce de plumb descoperită în nivel de locuire aparținând sec. al XI-lea.

10. Pentru generozitatea cu care colecționarul ne-a pus la dispoziție în scop de studiu piesa, ne exprimăm și aici întreaga noastră grațitudine.

11. P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare, Cetatea bizantină*, vol. I, Buc. 1972, p. 160, 161, nr. 1, 4, 5 și pl. XXVIII/1 (aparține sec. XI și XII dar a fost refolosită într-un context mai târziu - p. 160, nr. 1), 4b, 7b.

11. *Dinogetia*, 1, p. 360 și fig. 192/8 de la p. 361 și 193/1, 2 de la p. 363 - aici cruciulițele-relicvar aparțin intervalului de timp dintre prima jumătate a sec. al XI-lea și veacul următor.

5. Păcuiul lui Soare, sat Canlia, com. Lipnița.

a. L = 19,3 mm; l = 19,3 mm; inv. Muzeu Călărași = 17587; Descoperită întâmplător pe „plaja” din incinta cetății bizantine Păcuiul lui Soare în anul 1980.

Cruciuliță simplă croită din foaie de plumb. Capetele brațelor sale sunt lățite unul dintre acestea fiind perforat, pentru atârnare, înspre margine. Pe una din fețe sunt marcate prin incizie cele două axe al brațelor, pe cealaltă e subliniat doar brațul vertical.

Astfel de obiecte de cult din plumb sunt prezente obișnuite în așezări feudale tim-

purii din Dobrogea, din alte părți ale României sau din afara granițelor țării noastre.¹²

b. L (păstrată) = 39,2 mm; l (pastrată) = 25,1 mm; inv. M.C. = 39605; pl. II/5.

Cruciuliță relicvar din foaie de bronz. Fragmentară, se păstrează doar două brațe ale sale care sunt lățite spre margini. Unul din acestea, păstrat în întregime, este și rotund. După câte se pare, având în vedere cele păstrate pe brațul fragmentar, brațele aveau marginea marcată de un chenar realizat din sărmulițe de bronz, în care au fost amplasate, unul lângă altul, cerculețe făcute tot din sârmă. Cerculețele sunt deschise. În centrul piesei se află un cerc mai mare unde posibil fusese amplasată, în „caboșon”, o piatră decorativă. O pereche de cercuri circumscrise dintre care cel mai mare nu depășea diametrul cercului central, era plasat, după cum ne arată doar amprenta păstrată a acestuia, spre una din marginile segmentului de braț lung păstrat.

Piesa, cu analogii la Dervent, Păcuiul lui Soare, Dinogetia, Ciobanu (două piese, una pe malul bălții Cioroiu¹³ aparține sfârșitului sec. al X-lea sau începuturile veacului următor.

c. L = 70,2 mm; l = 39 mm; inv. M.C. = 39606; pl. II/6. Descoperită în anul 1991, în secțiunea SIOSIO1, c. 5, -0,60 m.

Cruciuliță relicvar din bronz care a ajuns la noi doar pe jumătate (o singură valvă). Pe aceasta este înfățișată prin incizie, binecuvântând, Maica Domnului. Marginile brațului superior, și a celor două brațe laterale sunt marcate de o bandă hașurată. Înconjurând capul, se distinge un nume deasemenea hașurat. Piese de vestimentație și detaliile acestuia sunt ușor vizibile. Se păstrează doar balamaua superioară.

Unele piese similare au fost datate la Păcuiul lui Soare, cu rezerve, în veacul al XIII-lea¹⁴.

12. O piesă finită, inedită (p. 315, n. 50 și fig. 5/6 de la p. 316) și câteva rebuturi ale unor astfel de obiecte (p. 318 și fig. 4/4 de la p. 214 și fig. 7/1-3 de la p. 319) descoperite la Păcuiul lui Soare prezintă O. Damian în Pontica, 25, 1992; tot aici bibliografia acestui gen de obiecte la p. 315, n. 50.

13. P. Diaconu, Pontica, 17, 1984, p. 161-162, nr. 7, fig. 2; după părerea noastră nu se pot face analogii între acest tip de piesă și cruciulițele decorate cu cercuri **incizate** (chiar și numai pentru faptul că cele dintâi sunt cruci relicvar cum de altfel corect se arată în Păcui, 2, p. 129 și fig. 99/16 de la p. 127, cum apare la O. Damian, P. Damian, Pontica, 28-29, 1995-1996, p. 240 și fig. 1/7 de la p. 236; descrierea în cat. la p. 234, nr. 8; acest articol cu o bogată bibliografie nu trebuie ignorat de nici unul dintre cei care se ocupă cu antichitățile creștine ale Evului de mijloc dobrogean.

14. Păcui, 2, p. 131 și fig. 100/1 de la p. 128 și 102/1 de la p. 130; sub ultima figură, crucea la care facem acum referire, este plasată într-un grup de patru cruciulițe din sec. al XI-lea.

UNVERÖFFENTLICHTE MITTELALTERLICHE KLEINE KREUZE AUS DER DOBRUDSCHA

– Zusammenfassung –

Der Verfasser präsentiert sieben bisher unveröffentlichte Kreuze, die in der Dobrudscha gefunden wurden: je eins in Capidava (1), Dervent (2), Dumbrăveni (3) und Limanu (4) sowie drei in Păcuiul lui Soare (5 a-c).

Sie sind aus Bronze (1-5 b-c) oder Blei hergestellt und lassen sich zwei Typen zuordnen: einfache Kreuze (1-3, 5a) bzw. zweiteilige Reliquienkreuze (4-5 b-c).

Fünf dieser Kreuze haben folgende Themen: die Kreuzigung (1, 3 a), sowie die Betende Jungfrau Maria (**Virgo Orans**) (2, 3 b, 4, 6). Bemerkenswert ist das einfache Kreuz aus Dumbrăveni (3), das Darstellungen auf beiden Seiten hat, was eher selten ist.

Die hier vorgestellten Kreuze können durch Analogie datiert werden: sechs kommen aus dem 11. Jh. (1-5 a-b) und eins aus dem 13. Jh. (5 c).